

LBRIS

We know
books

Edwert
BERNEA

**CADRE ALE GÂNDIRII
POPULARE ROMÂNEȘTI**

PRECISIA

ISBN 978-606-95435-3-5

Introducere

---

pagina 50

Problema spațiului atât de specifică epocii moderne – am putea-o numi o dominantă a ei – a păstrat amprenta a două mari concepții, una venind din filosofie, iar cealaltă din fizică: e vorba de apriorismul kantian și teoria relativității a lui Einstein.

Apriorismul filosofic afirmă că spațiul, ca și timpul, fac parte din condițiile transcendente ale experienței și că ideea de spațiu nu poate fi în vreun fel schimbată (influențată) de experiență. Nu avem de-a face cu o noțiune empirică, deoarece experiența nu este cu putință fără existența categoriei de spațiu; spațiul ca și timpul, este o condiție a producerii fenomenelor. Teoria relativității, dimpotrivă, susține că aceste categorii nu sunt apriorice, și pentru a putea fi aplicate realității ele trebuiesc definite în funcție de sistemul de referință al observatorului; este un punct nou de vedere care, fără să contrazică total teoriile kantiene, aduce o profundă schimbare în însăși baza fizicii contemporane.

Pentru cercetarea noastră însă problema se încadrează în alt mod, pentru că altul este câmpul de cercetare și alta este metoda folosită. Reprezentarea spațiului este aici o problemă de știință umanistă, este o problemă de știință morală, nu de fizică matematică. De aceea credem necesar să semnalăm antecedentele din domeniul istoriei

artelor, al etnologiei și filosofiei culturii, care s-au produs în Germania începutului acesta de veac.

Diferențele observate între orizontul și formele de expresie în arta diverselor civilizații sau stiluri a îndemnat pe cercetători să caute explicația într-un substrat mai adânc generator al acestor diferențe. Alois Riegl și W. Worringer sunt primii istorici care și-au dat seamă că arta în manifestările ei este fundată pe un sistem de valori și că *sentimentul spațiului* este factorul determinant; viziunea spațială, modul cum spațiul a fost gândit și experimentat au creat stilurile arhitectonice.

Dar spațiul a fost o problemă importantă și pentru etnologi și filosofi ai culturii. Pornind de la datele acestei discipline, O. Spengler și L. Frobenius au încercat să dovedească faptul că spațiul nu este o *constantă a intuiției umane* așa cum apare în apriorismul kantian, ci este un sentiment care generează cultură. Pentru ei cultura este ceva concret și organic, produs al unui mod de a gândi spațiul, care în acest fel poate deveni un adevărat simbol; din determinant al stilurilor în artă, la etnologiei și filosofii culturii spațiul devine un determinant al culturilor. Pentru Frobenius și Spengler, la baza oricărei culturi stă un suflet generator, iar pentru modul de expresie, un spațiu specific, un simbol spațial.

În școala sociologică franceză, fără să fie larg tratată, problema spațiului apare în studiile asupra societăților primitive. Emil Durkheim în sinteza sa *Les formes elementaires de la vie religieuse* (1925) și Levy Bruhl în lucrarea *Les fonctions mentales chez les primitifs* (1922) cu reveniri sumare în aproape toate lucrările ce i-au urmat, deși fragmentar, dedică o seamă de pagini problemei spațiului în gândirea primitivă. În ambele cazuri se opinează pentru un spațiu deosebit de al societăților evoluat (civilizate), caracter provenit din distincția dintre sacru și profan.

În literatura de specialitate contemporană, semnalăm în continuare contribuția lui Mircea Eliade, care în lucrarea *Le sacré et le profane* (1965), dedică un capitol spațiului privit din punctul de vedere al istoriei religiilor.

La noi problema apare mai pe larg tratată la Lucian Blaga. El expune în *Trilogia culturii* (1944) o teză asemănătoare celei susținute de Frobenius și Spengler, față de care rămâne tributar, cu o aplicație la cultura românească populară. Lucian Blaga, plecând de la ideea că *inconștientul posedă orizonturi proprii*, susține că *la baza așa-numitului sentiment specific al unei culturi stă un orizont sau o perspectivă pe care și-o creează inconștientul uman ca un prim cadru necesar existenței sale*.

Pe această cale el ajunge să afirme: *cultura românească populară posedă și ea o viziune spațială specifică, care ia forma determinată a infinitului ondulat*. Să numim acest cadru inconștient al vieții noastre *spațiul mioritic*, spune el. Așa cum se prezintă concepția lui Blaga, în afară de Frobenius și Spengler, este tributară lui Freud și mai puțin poporului român.

În ce ne privește, cadrul general al problemei așa cum apare la autorii germani citați mai sus nu îl socotim întemeiat decât parțial, spațiul fiind unul dintre multele date condiționate ale unei civilizații, culturi sau stiluri. Această critică privește și teza lui Blaga propusă pentru explicarea fenomenului românesc: este aici o simplificare care poate merge în concluzii până la eroare științifică. Chiar dacă am adăuga importanța factorului timp și pe acela al cauzalității, deși sunt adevărații stâlpi ai unei viziuni, nu am putea explica integral complexitatea unei civilizații sau culturi, fie ea populară. Așa cum am spus și în prefață, modul cum un popor își reprezintă aceste cadre fundamentale și cunoașterea acestor reprezentări, ne fac să înțelegem mai ușor sensul multor activități,

unele forme de expresie și de valori, dar ele nu pot epuiza integral căile de cunoaștere pe acest obiect, în cazul de față, cultura noastră populară.

În cercetările ce le-am întreprins îndelungă vreme pe teren și în cele redactate ce au fost publicate – fie că au privit obiceiurile din ciclul vieții, cele agrare sau sociale – am dat întotdeauna atenția cuvenită condiționărilor de loc ce se impun actelor rituale; la fel și atunci când am tratat problema teoretic, ca în problema obiceiurilor (o analitică și o sociologie a lor) din care câteva capitole, fragmente detașate, au văzut lumina tiparului. Observațiile directe au fost completate printr-o amplă anchetă de teren.

Cum am înțeles că întocmim lucrarea de față – reprezentarea spațiului – în continuarea celor de mai sus cititorul va găsi precizări complementare în paragrafele ce urmează.

SPAȚIUL ȘI ȘTIINȚA POPULARĂ: DETERMINANTUL INTELLECTUAL ȘI EMOȚIONAL

Categoriile și formele de explicație în satul românesc, marile cadre cum li s-a mai spus, aparțin grupului superior de fapte, acela care a fost numit: mitologie și știință populară.

Mitologia privește o categorie de fapte și un mod particular de a interpreta lumea și viața, mod care, deși străbătut de un factor emoțional, nu-i ia din realitate sau autenticitate și nici calitatea de fapt științific obiectiv.

Știința populară este o expresie largită, deoarece cuprinsul acestui grup de fenomene nu constituie un corp întreg rațional și nici măcar îndeajuns de coerent, ci o sumă de cunoștințe empirice care deși sunt încărcate de

elemente noi legate de viață, ele rămân în mare măsură pozitive și cu urmări practice.

Spațiul este supus și el acestui regim cu dublu sens pozitiv și emoțional, după cum experiența imediată a mediului sau nevoia de explicație poate influența. Spațiul în satul românesc poate fi o intuiție, o reprezentare și uneori chiar o concepție. Trăit interior, el poate deveni calitativ; reprezentat sau conceput el devine un fenomen pozitiv, deși nu complet eliberat de elementele emoționale.

Spațiul, așa cum ni-l prezintă satul românesc, este desigur în primul rând o problemă practică, impusă de mediul înconjurător și a cărei ignorare i-ar pune omului în pericol însăși existența fizică. Până la această limită însă, spațiul pe plan sufletesc și mental are o seamă de reacțiuni necesare comportării și orientării omului.

Lucrurile pot fi urmărite însă mai departe și anume acolo unde *spațiul* devine o *categorie și o formă de explicație*, cadru fundamental pe care se ridică o viziune de viață. În această etapă însă, atât ca date cât și ca sens, spațiul apare în alt mod. El devine o reprezentare colectivă cu forme și funcțiuni în care grupul social etnic este prezent.

ZONELE DE CERCETARE ȘI PROBLEMELE CE LE RIDICĂ

În cercetarea și explicarea spațiului ca fenomen ce aparține satului românesc vom străbate două etape, etape ce ne sunt impuse de natura însăși a lucrării. Ele constituie cele două părți ale lucrării, și anume:

- Reconstituirea spațială a lumii
- Natura și formele spațiului

În prima parte vom face o prezentare sistematică a materialului sub îndrumarea și controlul faptelor concrete,

vom face o reconstituire a fenomenului fără o interpretare propriu-zisă a materiei cerută de problema noastră. În a doua parte, vom explica natura intimă și modurile în care apare și funcționează această categorie și cadru al lumii existente care este spațiul. Dar aceasta ne va duce totodată și la înțelegerea modului de funcționare a spațiului în procesul de gândire al țaranului român.

Cercetarea pe teren și culegerea materialului ne-a impus două grupe de fapte și probleme care alcătuiesc o schemă spațială a lumii, ceea ce constituie însăși partea întâi a lucrării. Cele două grupe de fapte mai importante, privite logic, sunt următoarele:

- Spațiul terestru
- Forma și ordinea cosmică

În prima grupă am încercat să reconstituim modul cum poporul român își reprezintă spațiul și datele obișnuite ale lumii înconjurătoare, adică ce înseamnă loc, ce înseamnă drum, cale, ce înseamnă sens, direcție. În a doua grupă am reconstituit modul de reprezentare al spațiului prin definirea punctelor cardinale, a noțiunilor de sus și jos, iar la sfârșit am încercat o precizare a poziției satului în lume.

SPAȚIUL CA FENOMEN COMPLEX ȘI ACTIV

Cercetarea spațiului pe care o facem aici merge în sectoare stabilite, unde formele de gândire sunt oarecum definite și în evenimentele zilei, evenimente care ne pun la dispoziție continuu aceleași fapte, dar care sunt fundamentale.

Vom cerceta și studia spațiul nu numai în conștiința țaranului român, în mod direct ca fenomen de mentalitate

generală a satului, ci vom înainta și în manifestările concrete care oglindesc o concepție despre spațiu în mod obiectiv, cum sunt bunăoară datinile și obiceiurile, activități spontane sau organizate care la rândul lor pot stimula, actualiza și manifesta mentalitatea generală a comunității de viață, mentalitate formată de-a lungul vremii.

Cercetarea spațiului ajută la cunoașterea mentalității generale a satului, dar deschide și căile spre înțelegerea multor fenomene, manifestări de cultură materială și spirituală, în interiorul și la baza cărora funcționează. Studiul cadrelor fundamentale ale gândirii populare, în cazul nostru al spațiului, merge către alte sectoare și alte probleme învecinate.

În viziunea noastră populară această dimensiune nu este doar o linie sau o direcție, ci este un adevărat *cadru*, pentru că spațiul în această viziune este un fenomen complex care străbate tot ce este și se produce aici ca o expresie a participării omului la cosmos. Suflul armoniei cosmice poate fi întâlnit în diversele ceremonii ale ciclului familial sau în cele agrare; în acest fel a fost cu puțință și o literatură de larg orizont spiritual cum e Miorița, Iertăciunea de nuntă, Bradul la înmormântare, Dealul Mohului etc. Acordând o mai mare atenție însuși stilului caselor și interioarelor în viața de toate zilele se resimte această influență.

Ce înseamnă loc

pagina 60

LOC BUN, LOC RĂU ȘI LOC FERIT

Pentru omul satului românesc tradițional, locul este reprezentat într-un mod cu totul deosebit de al nostru. Locul este un dat concret, de o mare variație, cu însușiri proprii, cu neputință de definit abstract. Locul este definit prin calitatea lui specifică, în datele lui materiale (în sens de concret) și potențialul său spiritual.

Prima caracterizare căreia putem să-i acordăm un grad mai mare de generalizare este aceea că locurile sunt de două feluri: *loc bun* și *loc rău*. Primul este rodnic, aducător de bine, întotdeauna cu un sens pozitiv; cel de-al doilea nerodnic, aducător de rău, întotdeauna cu un sens negativ. La aceste două categorii se mai adaugă și *locul ferit*, e drept fenomen mai puțin definit în caracterele și modurile sale de manifestare.

Acest mod de a privi și califica locul este foarte răspândit în toate zonele etnografice ale patriei noastre. E un dat pe care îl putem obține nu numai în manifestările satului tradițional, ci și în așezările cele mai evoluat. Locul bun și locul rău sunt definite prin elemente permanente sau accidentale și au naturi deosebite:

„Locu' bun îi loc sfânt; tot să face frumos și puternic și rodu' e bogat. Locu' rău e loc slab și omu' cade în păcat de-i place; locu' rău vine așa din duh.” (9)

„Sunt locuri de-s bune, da' sunt și rele. E o femeie la noi de-a căzut; zice că o călcat în loc rău. Locu' rău vine așa din duh.” (102)

Loc bun sau loc rău poate să însemne două lucruri deosebite, după cum vizează natura sa materială sau spirituală. Forma locului însă, adică ceea ce îl face să fie deal, vale, mal sau cot bunăoară nu rămâne complet detașată de unele calități specifice, deși privește natura materială; forma e un fel de indicație a valorii și sensului ce-l poate avea un loc:

„Locu' e mereu sucit; nu-i tot la un fel. Iată colo-i vale și colo-i deal; noi stăm cu casa chiar în picioru' dealului. Da' e loc bun și e loc rău; să cam știe ele. Oamenii le păzesc că li-i teamă; s-a mai întâmplat câte o năpastă și oamenii țin minte.” (81)

„E loc aici, e loc dincolo; da' nu e tot la un fel, nu tot locu-i bun. Iacă ăsta rodește și altu' nu. Iacă aici crește iarba de o vezi cu ochii. Când eram tânăr vedeam cum să desface firu'; odată zvâcnea în soare de ieșea vârfu'.

E loc bun și e loc rău. Tot locu' are darurile lui, ca omu'. Sunt și locuri de te betejește.

Loc rău e așa un loc sec; poate e din piatră, poate e din duh.” (108)

Locul ferit e un loc bun, dar care în general nu poate deveni rău, așa cum deseori se întâmplă cu celelalte locuri atunci când pe ele se produc fapte care le transformă calitatea, fie că aceasta se produce pe cale naturală, cum e jocul ielelor, sau pe cale artificială, la voința omului, cum sunt crimele, farmecele etc. Locuri ferite sunt, bunăoară, în primul rând biserica, grădina sau mormântul.

Cercetările de teren în legătură cu această problemă indică fără îndoială o dominantă a locului rău față de acela bun; e o dominantă a sufletului omenesc sensibil la prezența răului. Atât prin neprevăzutul său și urmările

ce le are în viața omului, locul rău este observat cu atenție; plecarea la drum și mersul prin locuri necunoscute fac cu puțință îndeosebi ca omul să cadă sub influența locului rău, așa cum se întâmplă cu satul Poiana Mărului – Brașov, stare ce nu e greu de explicat, dată fiind condiția geografică a acestei așezări: „Loc rău e să stai undeva și nu-ți priește; mergi la drum și calci în necaz. Asta e loc rău, da' cine-l știe până nu pățește?” (30)

„Nu-i bine să umbli pri-n locuri străine că nu le știi toate și sunt și locuri rele. Locu' rău nu să știe; e rău așa de la sine, e sec. Locu' rău nu merge cu binele. Loc rău e că d-acolo se-mbolnăvește omu' de calcă; vezi, vine așa ca un duh.” (46)

Consecințele nefaste ale locului rău sunt multe și variate. Călcând pe aceste locuri, omul poate căpăta dureri în corp, pierde graiul sau chiar poate să paralizeze. Nevoia pazei în fața locului rău creează preocupări și măsuri preventive și aduce un bogat material de fapte cercetătorului. Să vedem și din acest punct de vedere câteva mărturii:

„Vine cineva de-l doare un picior și doar nu l-a scrântit; să zice că a călcat în loc rău.

Să te ferești de locu' rău.” (106)

„Veneam odată de pe Măgură și când am cotit la vârf în Chiscu Sasului, odată am simțit cum mă prinde durerea pe-o parte. Nici n-am mai putut merge, și-am intrat la Chiva lu' Dahid. Mi-o spus că am călcat în loc rău și că trebuie să-mi descânte.” (53)

„Zice că e loc rău; cum să nu fie, că ia graiu' la oameni. Să-ntâmplă câte o nenorocire și zice că e loc rău. Zice că e loc rău, da' nu crezi până nu pățești.” (17)

Consecințele locului rău pot să fie nu numai în sectorul fizic, al sănătății, ci și în acela psihic, al vieții interioare, sufletești. Stări interioare tulburi, neprevăzute și fără